

SÄRTRYCK UR HYGIEA 1902.

Föreläsning i Läkarellskola vid disputationen
d. 26 mars 1901. Föreläsning i Hygiea 1902
Hygiea 1902 nr 198

3001 A3107H 20 20YNT1A2

Något om uppfostrans och upplysningens betydelse för de veneriska sjukdomarnas profylax.

Af Karolina Widerström.

Innan jag går till hvad jag i afton ämnat yttra, ville jag i anslutning till docenten Möllers förslag om inrättandet af en särskild poliklinik för veneriskt sjuka kvinnor, om hvilket förslag man väl kan säga, att dess genomförande hör till de ting som äro oundgängligen nödvändiga för de veneriska sjukdomarnas bekämpande, uttala den önskan, att vid denna poliklinik, om och när den kommer till stånd, måtte komma att anställas äfven en kvinnlig specialist. Det är ju uppenbart, att antalet af de veneriskt sjuka kvinnor, som frivilligt sökte vård å en sådan poliklinik, skulle bli vida större, om de där träffade en läkare af sitt eget kön.

Senare tider ha drifvit specialiseringen mycket långt. Detta är en nödvändig följd af framåtskridandet och tillika ett nödvändigt villkor för ett fortsatt framåtskridande. Men på samma gång är det klart, att om denna specialisering skall komma nutiden, skall komma människorna i deras dagliga lif till godo, så är det nödvändigt, att specialisterna icke blott ha sin blick riktad på sin vetenskaps vidare utveckling, utan att de äfven se till att ge de utanför stående del af hufvudragen af sitt vetande på ett klart, lättfattligt sätt, samt att för dem framställa de allmängiltiga slutsatser och de praktiska lärdomar som detta vetande leder till. Först härigenom kunna människorna i allmänhet komma i nivå med sin tids framåtskridande. På samma gång fordrar öfvertygelsen om och sträfvandet för människornas likställighet och frihet, deras skyldighet och deras rätt att bestämma öfver sig själfva, att handla under eget ansvar och på egen risk, att ingen klass, ingen kår uppträder med fordran på förmynderskap öfver de

andra — annat än försåvidt att de, som besitta ett större och grundligare vetande, alltid själfvallet komma att bli de ledande, därför att de andra blicka upp till dem och hämta råd hos dem; men ett absolut, dömande, beslutande förmynderskap passar ej ihop med tidens kraf på individuell frihet.

Så mycket större roll kommer då upplysningen att spela och så mycket större fordringar ställas på densamma. Läkar-kåren har mer än en gång visat sig inse och behjarta detta, så nyligen uti tuberkulosfrågan. Vi äro i dag samlade att rådgöra om bästa sättet att bekämpa en grupp af sjukdomar, hvilka ha väl så fruktansvärd betydelse för individ, familj och samhälle som tuberkulosen, men beträffande hvilka upplysnings meddelande är ojämförligt mycket svårare. Så mycket viktigare och nödvändigare är det då, att läkarna själfva taga detta upplysningsarbete om hand och icke låta det besörjas af kvacksalvare, vaxkabinett och dylika obskura upplysningskällor.

I själfva verket ha vi väl alla, icke blott specialisterna i de veneriska sjukdomarna utan ock vi andra praktiserande läkare, då vi ju alltsomoftast få att göra med fall af dessa sjukdomar — vi ha väl allihopa många gånger önskat, att människorna skulle haft litet reda på dessa sjukdomar, önskat, att de skulle haft litet rationella begrepp om dem och icke som mestadels nu vara antingen slött likgiltiga eller paniskt, oresonligt rädda. Och vi ha kanske litet hvar önskat, att vi utanför mottagningsrummet och utanför konsultationstimmarna hade tid och tillfälle att meddela den upplysning vi anse behöflig — om vi bara kunde hitta på det rätta sättet. Så har det åtminstone varit för mig.

Egentligen är det ju en själfklar sak, att hvarje vuxen människa, kvinna som man, bör få reda på hvilka faror de sexuella förbindelserna kunna innebära, på det att hvar och en må kunna ta sig till vara. Här som öfverallt gäller, att hvar och en är sig själf närmast, och att den, som öfverlämnar sina intressen att bevakas af andra, mycket ofta blir lidande därpå.

Hvad den ifrågavarande upplysningens meddelande åt det manliga släktet angår, så är den ju visserligen en grannlaga

sak, men likväl relativt enkel och lätt. Ty till dem kan det sägas, att farorna hota — med tämligen få undantag — endast från de så kallade illegitima förbindelserna eller rättare egentligen blott från en viss kategori af kvinnor. Hvad åter pluraliteten af kvinnor beträffar, så är förhållandet väsentligt olika. För en kvinna medför äfven den legitima förbindelsen icke sällan risken af en kanske för hela lifvet bruten hälsa, eller af det gagnlösa och betungande närandet och framfödandet af foster som från aflelsen äro dödsdömda, eller af den fullständiga förintelsen af hvarje förhoppning om moderskap — mången gång under ständigt själfpinande, grundlöst själfanklagande, onyttigt grubbel öfver orsaken därtill. Det är uppenbart, att upplysning på detta håll är dubbelt nödvändig, att det är af stor vikt, att kvinnorna få begrepp om huru oerhördt mycket de riskera vid förbindelsen med en sedeslös man. Kvinnonaturen är nu en gång sådan, att en kvinna för den man hon älskar kan offra både sin egen hälsa och sin del i det kommande släktet. Och vill hon göra detta, så är det hennes ensak, och ingen har därmed något att skaffa — om hon valt fritt, om hon, fullt vetande hvad det gäller, med öppna ögon gått sitt öde till mötes. Men, dessvärre, hon ljuges ofta in, bedras in uti det. Upplysning är här därför så mycket behöfligare. Men den är ock så mycket svårare att meddela. Och dock tviflar jag icke på, att den skall kunna meddelas, och meddelas på ett i allo godt sätt, så att väl väckelse, men icke könshat, icke klasshat åstadkommes, jag tviflar icke på att det framsteget skall göras med lika litet buller och bråk, lika litet upphetsning och förifring som framsteg pläga ske i vårt land.

För min del har jag, som ju är äldst af oss kvinnliga läkare här i Sverige, redan länge sett och känt, att här fanns en plikt att fylla, ett fält som borde och måste arbetas på, och det har heller icke fattats uppmaningar till mig att verka där. Men jag har alltjämt dröjt och tvekat, därför att jag icke ansett rätta tidpunkten ännu vara inne. Kanske är den det nu. Det fordrades nämligen för det första en enig samverkan, mer eller mindre aktiv, men framför allt samstämmig, inom läkarkåren, från såväl dess manliga som kvinnliga med-

lemmar, sådan som den nu tyckes tendera till att blifva, för att någonting väsentligare skulle kunna uträttas. En enstaka röst eller en enstaka röst här och där betyder så litet och kan möjligen riskera att komma väl så mycken förargelse åstad som gagn. Dessutom behöfde det också hos allmänheten finnas något visst begrepp om saken, visserligen dunkelt, men i alla fall så pass, att allmänheten hade en viss förnimmelse af behovet af upplysning. I någon ringa mån finnes nog detta ock för närvarande.

Slutligen, då den normala och riktiga gången för populariseradt vetande är väsentligen densamma som för vetenskapligt — framställningssättet är ett annat, men gången är densamma — det vill säga, att beträffande sjukdom kunskap ju förut meddelas uti anatomi, fysiologi och hygien (före eller samtidigt), så var det nödvändigt, att före meddelandet af den kunskap om hvilken här är fråga skulle förutskickas meddelandet af kunskap uti fortplantningsorganens byggnad, förättningar och vård. Detta är en kunskap som — därom äro vi nog ense, men jag ber att uttryckligen få betona det — alltid borde meddelas på grund af sin egen stora vikt, borde meddelas, äfven om något sådant som veneriska sjukdomar aldrig funnes till. Och här fanns ett stort öde fält, som låg och väntade. Okunnigheten var mycket stor på detta område — och är det till större delen ännu. Och det är ju helt naturligt, eftersom ingenting meddelas om detta ämne uti skolorna.

Forska vi nämligen efter huru det förhåller sig med ämnet hälsolära uti våra skolor, så, för att först gå till de högre läroverken för manlig ungdom, så finnes den dag i dag är ämnet ännu icke infördt. 91 års kommitté och 94 års stadgeförslag anbefalla visserligen dess införande, men föreslå ingen särskild tid till detsamma, utan skulle det inflickas på zoologitimmen. Då till en af de läroböcker som följas i zoologi blef tillagdt ett litet bihang, ett häfte på ungefär 19 sidor med titel hälsolära, säger också utgifvaren därom själf, att det »lämpligen kan läsas af lärjungarna på egen hand». Huru mycket som då kan bli inhämtadt af de med sina obligatoriska examensämnen strängt sysselsatta eleverna, kan man ju ganska lätt föreställa sig. Läroverken ha icke heller kompetenta

lärare uti ämnet. Ett förslag, som en läkare framställt på 11:te svenska allmänna lärarmötet i Stockholm 1884, att till skolläkarnas åligganden bland annat ock måtte komma att höra att undervisa uti hälsolära, röntte intet beaktande; man finner icke den frågan upptagen sedan. — Hvad generationsorganen beträffar, så finnes ingenting taladt om dem hvarken uti det kapitel om människokroppen, som innehålles uti läroboken i zoologi för skolans högre klasser, ej heller uti det nyss omtalade tilläggshäftet uti hälsolära.

Gå vi till folkskolorna, så finna vi, att hälsolära står upptagen på normalplanen för rikets folkskolor för år 1889. I Stockholms folkskolor var ämnet sedan någon tid förut infördt, och har det i dessa skolor fått ganska god tid, en till två timmar i veckan under ett läsår. Vid folkskoleseminarierna synes ämnet hafva varit infördt i och med 1886 års stadga. Men efter hvad jag kunnat finna, meddelas undervisningen där icke af särskildt kvalificerade personer. — Uti läroböckerna finnes intet nämndt om generationsorganen.

Vända vi oss slutligen till de högre flickskolorna, hvilka ju ha en ekonomiskt mera otrygg ställning, men som till gengäld med afseende på val af arbetsmetoder och ämnen och med hänsyn till reformers genomförande stå betydligt fördelaktigare än motsvarande gosskolor, så hafva de också beträffande införandet af ämnet hälsolära gått före de högre gosskolorna. Uti lärarinnornas utbildningsanstalt — högre lärarinneseminariet — inkom ämnet redan från det den öppnades, år 1861, och ha professorer från Karolinska institutet däruti varit undervisare. En och annan högre flickskola i Stockholm upptog ämnet på 1880-talet. Men det var först sedan 1885—1888 års kommitté förordade ämnet, som det infördes mera allmänt. Af årsredogörelserna för de senaste åren finner man emellertid, att det numera förekommer uti alla Sveriges högre läroverk för kvinnlig ungdom, i deras högsta klass.

Äfven här saknades emellertid kapitlet om generationsorganen, trots det att läkare flerstädes undervisat uti ämnet. Jag föreställer mig dock, att dessa mycket väl båda varnade bristen och ansågo den vara en brist, ehuru de ej kunde af-

hjälpa den. För att afhjälpa den fordrades nämligen dels att ganska djupt rotade och tämligen allmänt gängse fördomar skulle besegras, dels att läkaren-undervisaren skulle vara af elevernas eget kön. På de senaste åren ha emellertid dessa båda villkor börjat att upptyllas. Allmänhetens fördomar börja på att gifva vika; behovet af upplysning, som förut tydligt fanns, men mera obestämdt och tvekande, förnimmes och framträder allt tydligare och mera fordrande. Och de kvinnliga läkarnas krafter ha blifvit tagna i anspråk. Början gjordes med föreläsningar för vuxna — öfver de kvinnliga generationsorganens byggnad, förrättningar och vård. De höllos första gången på våren 1897 för lärarinnor (ur hvilkas led önskan om dem utgått) och mödrar och hafva sedermera upprepats samt vunnit stor anslutning. Från och med det kvinnliga läkare blefvo anställda som undervisare i ämnet hälsolära vid högre flickskolor — hvarmed början gjordes här i Stockholm hösten 1899 — så kom det förut uteslutna kapitlet af ämnet att uti dessa skolor tagas med.¹⁾ Sanktion kan man säga att reformen fick i och med det att föreläsningar öfver det nämnda kapitlet höllos nu i våras af kvinnlig läkare på kongl. högre lärarinneseminariet för seminariets elever på anmodan af dess direktion. Frågan kom ytterligare före vid flickskolemötet i juni detta år och väckte där stort intresse och anslutning från såväl manliga som kvinnliga pedagoger.

Jag har uppehållit mig vid denna sak vid detta tillfälle därför, att den är ett nödvändigt, oundgängligt förarbete till den sak hvarom här närmast är fråga, därför att jag anser, att upplysnings meddelande angående de veneriska sjukdomarna bör nära ansluta sig till detta förarbete och under sin vidare fortgång alltid föregås af detta.

När sedan tiden kan vara inne för denna upplysnings meddelande på det högre skolstadiet, därom har jag för närvarande ingen bestämd åsikt. Beträffande den saken får man

¹⁾ För närvarande undervisas i hälsolära af kvinnliga läkare här i Stockholm i 2 högre flickskolor, 2 fortsättningskurser och 3 privata seminarier. Dessutom har det alldeles i dagarna under samråd mellan en härvarande högre flickskolas föreståndarinna och elevernas mödrar blifvit beslutadt, att för eleverna i skolans högsta klass föreläsningar skola hållas af kvinnlig läkare öfver kapitlet i fråga.

nog lof att vara varsam och passa tidpunkten noga. Den vuxna generationen, främst mödrarna, måste nog först i stor utsträckning ha fått del af upplysningen. Jag kan emellertid tala om, att kort efter professor Welanders inledningsföredrag i våras här i sällskapet försök gjordes af en kvinnlig kollega att, icke på skolstadiet utan för mera vuxen ungdom, i ett privat seminarium, i sammanhang med undervisningen i hälso-lära, gifva en kortfattad framställning af de veneriska sjukdomarna, och att såväl hon själf som seminariets föreståndarinnorna ansågo, att försöket slog väl ut.

Hvad för öfrigt beträffar ungdomen, så är det både viktigt och nödvändigt, att den varnas, att farorna påpekas för den. Men det förefinnes en ganska väsentlig skillnad emellan de unga och vuxna, gamla människor. Med de vuxna är det så, att de ganska gärna göra sig till godo andras erfarenhet och låta sig varnas af andras olyckor och lidanden, därför att de vuxna människorna lärt sig att ens egen erfarenhet ej räcker till öfverallt. Men ungdomen — och detta gäller nog både manlig och kvinnlig ungdom — som intet pröfvat, som har hela lifvet för sig, den har mycket liten benägenhet att låta leda sig af andras rön, den vill skaffa sig sina erfarenheter själf. Och därvid låter den mycket litet leda sig af hot om fara, af förbud, af negationer. Det som skall kunna leda ungdomen, som skall kunna rycka den med sig, det kan endast vara något positivt, något som den med värme omfattar. Det är de ideal, som den har fått med sig ut i lifvet, som bestämma dess handlingar och som döma, inifrån, öfver dessa.

Grundorsaken till att de veneriska sjukdomarna spridas så fruktansvärdt, är ju promiskuiteten i de sexuella förbindelserna. Och promiskuiteten, den beror, förutom på mera yttre orsaker, dels därpå, att själfbehärskningen ej utvecklats tillräckligt, dels därpå, att den finkänslighet om sin egen person, som blifvit nedlagd hos hvarje människa och som gör bebländelse med en likgiltig, att icke tala om en föraktad person till hardt när en omöjlighet, att den ej blifvit bevarad, utvecklad och stärkt, utan i stället blifvit begången våld på, förkväfts, dödats. Dels ock slutligen beror promiskuiteten

också på att man har för små fordringar, att man nöjer sig med tarfligheter, med smulor, att man stannar vid surrogat. Och detta åter igen kommer sig ofta däraf, att man inte lärt sig att begära bättre, att de föreställningar man från början fått äro töckniga — eller riktade för lågt, och att man icke lärt sig att af sig själf och af den andra parten kräfva mycket, kräfva allt.

Därmed äro vi inne på den viktiga frågan, om icke föräldrar och uppfostrare ha en oafvislig plikt att tillse, att det uppväxande släktet får sina första begrepp om sexuella ting ur rena källor och bevaras att få dem ur grumliga. Beträffande den saken har jag yttrat mina åsikter i mitt inledningsföredrag ¹⁾ vid flickskolemötet detta år, hvilket föredrag jag haft äran tillsända åtskilliga af mina kolleger, hvarför jag underlåter att nu gå närmare in derpå.

Hvad angår formen för upplysningens meddelande, så är nog det muntliga framställningssättet det bästa. Det ger de klaraste och redigaste begreppen; det kan lämpas efter olika publik, efter dess bildningsgrad och förutsättningar för öfrigt; man kan komma i rapport med denna publik och få reda på om ens framställning varit god eller hvari den brister. Och slutligen är det muntliga framställningssättet det skonsammaste, det mest grannliga. Och grannligheten och takt är ju jämte reda och klarhet hvad som mest kräfvades på detta fält. Det kräfvades redan vid tal om de friska organen, och det i så hög grad att man utan stor öfverdrift kan säga, att möjligheten att öfverhufvud taget behandla ämnet hänger på den takt med hvilken det behandlas. Detta gäller gifvetvis i än högre grad vid meddelandet af upplysning angående de veneriska sjukdomarna. Möjligen — eller troligen — skall framdeles ock skriftlig framställning kunna användas; men jag tror för min del, att man först får lof att skaffa sig erfarenhet och skapa sig ett sätt att gå till väga genom den muntliga framställningen.

På frågan: till hvilka samhällsklasser bör upplysningen

¹⁾Om utsträckningen af ämnet hälsolära vid våra flickskolor». (Inledningsföredrag till diskussion vid 7:de allmänna flickskolemötet i Stockholm 11—13 juni 1901). Separat ur mötesförhandlingarna.

sträcka sig? — måste man svara: till alla, då faran hotar alla. De bildade, de andligen myndiga, böra få äfven denna kunskap för att ock beträffande dessa ting kunna bilda sig sitt omdöme och därefter handla, för att de skola blifva myndiga äfven härutinnan. Och de obildade och fattiga, de hvilka de bildade äro satta till att höja, skaffa upplysning och bättre villkor, för dessa blir detta upplysningsarbete blott en del af det stora upplysningsarbetet, af det stora sociala arbetet. Det bör också, synes det mig, ställas uti intimt sammanhang med detta allmännare arbete, såsom en del af det stora och viktiga område därutaf, som läkarna ha att skänka.

Om jag då särskildt tänker på den s. k. lägre klassens kvinnor, så äro väl dessa de människor, som bäst af alla behöfva upplysningen i fråga, och det kommer naturligtvis på vår lott, på de kvinnliga läkarnas lott att ta oss detta arbete an. Det bör osökt kunna anknyta sig till det sociala arbete, som pågår för dessa lager och som visar en glädjande tendens att ta allt starkare fart och slå allt djupare rot särskildt här i Stockholm. Genom att begagna de tillfällen som finnas och som framdeles kunna yppa sig bör man kunna nå såväl mödrar som arbeterskor och sedermera äfven skolungdom, antingen medelbart eller omedelbart; lärarinnorna böra naturligtvis först upplysas och få reda på sakens vikt och sedan blir det att framdeles verka genom dem eller i samråd med dem. Den varning denna upplysning ger skall nog bli ett mycket godt och kraftigt medel att minska rekryteringen af den smittohärd, som utgöres af den föraktade, föraktliga, men rent mänskligt sedt hufvudsakligen beklagansvärda kast af kvinnor, som benämnas prostituerade, denna kast, hvilkens tillvaro är en anklagelse mot oss alla, män och kvinnor, en anklagelse om, att vi öda bort så ofantligt mycken tid och krafter och intresse på yttre, oväsentliga ting inom samhället och glömma bort eller lägga alltför liten vikt vid väsentliga, grundläggande ting. Den säger oss, tillvaron af denna pariakast, att i vårt högtstående kultursamhälle kulturen ännu har djupa luckor.

Vilja vi rationellt bekämpa de veneriska sjukdomarna, så måste vi, synes det mig, icke blott ha ögonen riktade på själfva dessa sjukdomar och på att mera direkt hindra deras

spridning — detta är ju för läkaren en gifven och själffallen sak — utan vi måste också vara med om att ta reda på och bekämpa de brister, såväl yttre som inre, hos samhälle, familj och individ, som äro grundorsakerna till deras spridning. Dessa sjukdomars bästa och kraftigaste profylax är, tror jag, en indirekt. Vi bekämpa dem bäst genom en sträfvan mot högre, större mål, genom ett uppfostrings- och förädlingsarbete på hvilket de som uppfostra icke äro de som vinna minst; ty hvarje sann uppfostran kräver själfuppfostran, själfförädling. Och i detta arbete måste alla goda krafter inom samhället ta del. På oss läkare ligger det ansvarfulla värfvet att visa vägen. Ty det anstår läkaren — och man begär det i själfva verket också utaf honom — att icke blott utforska sjukdomarnas väsen och söka råda bot för dem, utan ock att söka tränga in i den fulla hälsans och den lyckliga sundhetens väsen och att förtälja för medmänniskorna hvari detta består.

